

Հոգեւորականութեան նշանակութեան բարձրանալը Հայոց պատմական կենսքում գտնուած ենք նաեւ՝ նախ քան իսլամի խալիֆաների արշաւանքը՝ Բիւզանդական գերիշխութեան շրջանում։ Բիւզանդական կայսրութեան հպատակ արեւելեան ժողովրդներին մէջ փոքր Ասիայում, ուրեմն ի միջի այլոց եւ Հայաստանում, նախնի քրիստոնեաներից մնացած հին սովորութիւնը, այն է՝ իրենց վեճերը լուծելու համար դիմել ինչ թէ աշխարհական, այլ հոգեւորական դատաւորներին՝ պահպանուած էր տակաւին իր ամբողջութեամբ։ Եւ ահա բիւզանդական կայսրները մի շարք Novella-ներով այդ սովորութեան օրէնքի զօրութիւն էին տալիս։ Առաջինը կայսրը արեւելքի բոլոր եպիսկոպոսներին առեւելք էր դատաւորութեանն-դատաստանական իրաւասութեան լիազօր իրաւունքներ, այսպէս անուանած episcopalis audientia հիմնարկութեամբ։ Episcopalis audientia-ի գաղափարը կայանում էր նրանում, որ դատով բոլորքով իւրաքանչիւր կողմը իրաւունք ունէր հակառակորդ կողմին, իսկ վերջինիս կամքին հակառակ դատաստանի քաշել եպիսկոպոսի առաջնէ, որը այս դէպքում կատարուած էր դատաւորի գերը։ Այսպէս անուանած «Սիրմինիդիական սահմանադրութիւնների» առաջին գլխում այդ նիւթին վերաբերեալ հետեւալ տողերն ենք կարդում. Quicunque litem habens — iudicium eligit sacrosanctae legis antistitis, — illico-etiamsi alia refragatur, ad episcopum dirigatur։

Հետեւեալէս Հայ ժողովրդի պատմական կենսքում հոգեւոր կամ եկեղեցական դատաւանները գարձել էին միակ տեղեր, ուր կարող էին դիմել վիճող կողմերը արդարութիւն որոնելու, դարձել էին միակ հիմնարկութիւններ, որոնք որոշ կենսունակութիւն էին արտայայտում եւ անվիւս դուրս գալին քաղաքական կենսքի միջկածուկի արեւելեան ժողովներից։ Մտաբերենք միայն, որ Միթիմար Գօշը հեղինակել է «Հայոց դատաստանագիրքը», այնպիսի մի ժամանակ, երբ հայերի քաղաքական անկախութիւնը միանգամայն խորտակուած էր, երբ Հայաստանի աւերակների վրայ տիրապետուած էին մահմուդական խանները, որոնց լծի տակ այս ու այնտեղ սահակաւթիւ Հայ իշխաններն ու մելիքները կարողանում էին պահպանել իրենց

կիսանկախ գոյութիւնը, որպէս նրանց հաւատարիմ վաստակներ։ Եւ ո՞վ կարող էր ընդունակ լինել այսպիսի մի խառն ժամանակ, երբ հայկական երկիրը լքեալ դուրսեան մէջ հեծեռւած էր, առաջնակարգ դեր խաղալ, եթէ ոչ հոգեւորականութիւնը։ Վերջինս իւր ձեռքերի մէջ կենդրոնացրեց Հայոց հասարակական կենսքի ամբողջ բազկներովը. հոգեւոր դատաստանական հիմնարկութիւնները դարձան ժողովրդի համար կայուն եւ անհրաժեշտ պահանջ. միայն այդտեղ էր նա գտնուած իրաւասութիւն եւ իրաւունք, տեսնուած օրէնք ու արդարութիւն, շնայած՝ որ աշխարհական դատարաններն էլ տակաւին շարունակուած էին այս ու այնտեղ մի կերպով իրենց գոյութիւնը պահպանել։

(Հարս-Կիլիկիա)

Խ. ՍԱՄՈՒԷԼԻԱՆ

ՅՈՒՅՅԱԿ ԶԵՌԱԳՐԱՅ ԹԱՌԻՐԶԻ

Յուզակ ձեռագրաց Մ. Մատնադարձիկն էնիդէպոսիդ
Հայոյի կամ Բերդաթաղի։

(Հարս-Կիլիկիա)

29.

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՌՃՀ = 1681.

ԹՈՂՂԹԻՔ 213. — ՄԵԺՈՒԹԻՒՆՆ՝ 20,5×16,5×4,5 սմ.։ — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ կանոնաւոր, երկսիւն, իւրաքանչիւրը 16×5 սմ.։ — ԳՐԻՐ՝ բոլորգիւր. թանցք սեւ. վերնազննք, սկզբնատողներն ու սկզբնատառերը կարմիր կամ կանաչ. տող 21. — ՆԻՒԹ՝ թուղթ. — ՅԱՅՄ՝ կաշեպատ փայտ.։ — ՀԱՆԳԱՄԱՆԵՔ՝ նոր եւ մաքուր. մէկ-երկու տեղ (օրինակ Մարկոսի սկզբը) թերթեր պատռած հանուած.։ — ԴԱՆԱՐԱՅ ԹՈՂՂԹ՝ էջ 1ա-2բ, 160ա, 210բ-213բ.։ — 1ՈՒՍԱՆԵԱԶԱՐԻԺԻՍ ու պատկերները վերին աստիճանի անարուեստ.։ — ԳՐԻՔ՝ ծալի քանակալ. տեղ՝ գործը. տեղ Եսայի գուլիստի գիւղը. թուական ՌՃՀ = 1681. — Զեռագրիս այսմ սեպհակաւորութիւնն է դերձակ Պր. Սողոմոն ՄԵԼԻՔ-ԱՐԱՅԱՄԱՆԻՐ։

Զեռագիրքը ունի ոչ Եւսեբեայ կանոնը, ոչ ցանկ, ոչ չլիսակարգութիւնը եւ ոչ նախադրութիւնը. իբր կնիքն շնացելը դուռն է Յովհաննու վերջը։

ԵԼԻԿԱՆԻՔ՝ ԵՂ 2բ. 1864 ամի օգոստոսի 10ին այս գիրքն առայ ձեռք առաւ ճշմեր ամբ.

ԳԻԼԻՍԻՐԻՔ՝ ԵՂ 209-210ա. փառք ամենաք երբեքութիւն հօր եւ որդի եւ հօգոյն սրբոյ. Այսմ եւ անգրու. յաւիտեանս յաւիտեանս ամէն։ Արգօհեալ եւ քն ձեռ մեր ստեղծող եւ արարիչ համալ-դրից արարածոց քոց օրդի նյ կենդանոց եւ կենդանա-

1 Haenel-Novellae Const. imperatoris Theodosii etc. p. 445—446.

բար փածկոյնք եւ մարդասէր նմ է քէն արարեալ գո-
ղան իմանայի զորութիւն սքրասնեալ նմն բարեղից ար
նր նր տը նմ սարսափը. լի են նմ արարածք փառօք
քաւ: Դուա ռը տերանց եւ նմ աստուծոց լումն ժամա-
նապից. զի մեր փրկութիւն կամաւ հօր եւ հանութիւն
նր հօգոյշը խնարհեցար յերկնից եւ մարմնացար յամեն
նահեալ նր կրն նմանին մարիամն եւ դատադարտեա-
ցեր զմեզն մեր ի մարմնի. քուժ խաղեցար թաղեցար եւ
յարեար. զգո՞՞տիս աւերեցար եւ. զհօգոյշան աղատեցեր
համարեար փառաւք յերկնին եւ միւսանդամ գալաց
եւ դառել զերկոյտասան ազգն ինչ նազին բարեխաւս
նր նմանին աղատեալ ըզհօգոյն. Ամբիւն: Հախնա-
զարին: Մեղքութիւն: Գաղալին Պեկաղին: Նազուխանին:
Եւ զմեղաւոր. գրեցն սուտ անուէն հասյի երեցեալ ամեն:
Արդ զերեւալ նր աւետարանեալ ձեռամբն հասյի քահա-
նային եւ հայրն իմ. հայնաւարն. եւ մայրն պեկաղն.
եւ հօրեղբայրն մեղքութիւն: Որ էր աշխատաւոր առաւել
քան զհայր: Որով բազում աշխատեցաւ ի վր իմ ի
մանկութենէն մինչեւ յոյրօր. Որովս յաղեգորն ի յա-
ղոյն իւրում. աշխատել. այնչեւ աշխատաւոր է ի վր
իմ. մինչեւ կարգեաց զիս: Երես անկեալ աղանձը
զմեզ եղբայրք. այս զմեղքութիւն յերեցեալ է քն լիւն-
բարան եւ բարբ հաւատով. Եւ զմեղքն յիշեալ. լիքի
առաքի նմանութիւն ամեն: Երբեք անգամ աղանձը զմեզ
եղբայրք Ամեղապիւր լիւրք էր սխալութենէ Որ առաջի
զերս է. չէի ուզել ուսեալ (նախապէս գրուած է չէին
ուզել ռուսացեալն): Ի փափախութիւն գրեցի. Արդ
զերեցաւ. նր աւետարանեալ: Երբեկուն շաբի ի գուշն գու-
լլատան ընդ հովանեալ (մէկ բառ բաց) Եւ ի թփին
աճեցեր: Որ եւ նահեալ յամեն ամեն: Երբեցեք ըստե-
փանտ սարկաւառս որ զԹաւրս կոկեցաւ: (Ասոր ասել
նոր զրէն) ի ժամանակին որում: Նստեալ էր սարսափն.
ի քաղաքն. կանխոյ. եւ բազում բանակս ժողովեալ
ընդ իւր:

30.

ՏՕՍԱՐԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՌՁԲ = 1633:

ՌՈՒՂԹԺ 315, արանց հաշուելու սկիզբէն եւ վեր-
ջէն երկ-երկու թերթ մագաղանայի պահպանակ միջին-
մարդպանս երկաթաղով, մագաղոց հին աւետարանի
մը: Նշանակուած է (2 թերթ սկիզբէն բաց թողուլ) էլ 1-
622, որոց մէջ փախցուած են 312-3 եւ 615-6: —
ՄԵՆՈՒԹԻՒՆ 13,5X10X6 սմ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ մագաղոց,
միասին: — ԳԻՐ՝ քողորթի. թանաք սեւ, վերնա-
գրեթը, սկզբնատողներն ու սկզբնատողները կարմիր-
տող 17: — ՆԻՐԹ՝ սկիզբէն մինչեւ 336 էջ մագաղան.
էլ 337—454 մագաղան եւ թուղի կտան, իսկ 455 էջն
մինչեւ վերջ միայն թուղի: — ՎԱՋՄ՝ կաշնպատ տա-
րակէ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆժ՝ շատ մագաղոց: — ԴԱՅԱՐԱ
ՌՈՒՂԹ՝ սկիզբէն երկու թերթ, էլ 408, 620—622: —
ԼՈՒՍԱՆԱՅԱՐԱՐՈՒՐ կամ զարդագիծ չկայ ընաւ: — ԳԻՐԻՉ
անանգով. թուական ՌՁԲ = 1633: տէր եւ տեղ ան-
յայտ: — ՉՅՈՒՂԻՐՈՒՐ այժմ սեպակաւորութիւնն է դերմակ
Պր. Սողոմոն Մեկը-Աքրասմանին:

ՉՅՈՒՂԻՐՈՒՐ կը պարունակէ. 1. Մեկնութիւն
տօմարի. Զոր խնդրեաց թուամ փրպ. մեծօրոյմա-

նաց. անարեանք սր նւխտին. Եւ սիրով զհա-
րուածս նորա կատարեալ յաւոր վրպի զերմացս.
էլ 1—327: 2. Նորին Յակոբ վրպի զերմացոյ յա-
ղապս տօմարական մակացութեան թէ ի յորոյն ի
մարդկանէ արհեստարարեալ. էլ 327—345: 3. Տաւմար արքայական սր է յոյժ գօտարիմաց.
բայց միայն վաթիցն: Արքայական հասարակու-
թիւնս այսպէս արաւ. էլ 346—439 (բազմաթիւ
տօմարական գիտելիքներ, որոնք յայտնի չէ թէ
մէկ ամբողջութիւն կը կազմեն, թէ առանձին ա-
ռանձին հատուածներ են ասիկ անկէ հաւաքուած): 4.
Ընդդէմ կորուսեալ ազգին այլազգեաց որք են
կարապետ նեւին եւ նոր հեթանոսք, հերձու-
ծողքն արիսին եւ կերկրիսին (այլապէս 16 մի-
լորութեանց զէմ պատասխանեալ). էլ 440—
579: 5. Ի խնդրոյ թովմա վարդապետին (ած)ա-
րնակ սր ուխտին մեծօրոյմանից. Եւ ժողայարար
կատարեալ ճգնաւոր անակիր հոգեւոր (ած)ա-
կոր վարդապետի զերմացոյ Յաղապս աղգաւանաւ
թեան. էլ 580—614: 6. Ասոր իբր յաւելուած
ներսէս կաթողիկոսի կազմած բուրնակը՝ հարկաւոր
բացարարութեան. էլ 617—619:

ՅԵՒԿԱՆՈՒԹԻՒՆ էլ 2. Տէր է իմ աւգան եւ
եւ ոչ երկայց զէ՛ր աղաքն ինձ մարդ: Վայ է ինձ:
էլ 137. Վայ է գո՞ղիս:
էլ 436. Վայ է մեղքեալ եւ յաւելուած
էլ 439. Գրեցաւ մեկնիւն ի թփն. Լճք: Լոյս
տեսողացն է եւ բանն լոսողաց. եւ շնորհքն նայ սիրո-
ղաց նայ:

էլ 583. Եւ մեղաւորին նմ նորմը ասայ. որ
յաղուսակը աշխատեցայ:

էլ 596. եւ զմեղաւոր գո՞ղալ յիշեալ ի տը:

էլ 603. եւ զմեղաւոր գո՞ղալ յիշեալ. ու նմ
ողորմ ասայ:

Իսկ էլ 344—5 գրուած յիշատակարանը կը
պատկանի Յօմարի հեղինակին. փառք անբաժանելի
երրեակ անհետարութեւն եւ միակ բնութեւն հօր եւ որ-
ոյ եւ հօգոյն որոյ յայտնանս յայտնելու էն: Արդ
ոչ բարունին եւ նային իմաստութեւն ցանկացող հո-
գեւոր հայր իմ եւ եղբայր բաղնայի խաւատուր վրպոս,
առաջնորդ նմանակ ճերմութեաւմար հոգեւորանք նր
ուխտի թուանցի վանք անուանելոյ: Ահա եւ զայս եւս
զերեթը քա խաւատելիք բաղնա՛ւ պախատուլի, եւ առ-
ջեւ զայս եւ ըստ ուշիմ եւ նրալեզուաց մոաց քոց
որոնեացեալ զպական լցուցեալ եւ զանելորդ կշտեցեալ
եւ զոր ինչ հաւանական գաղտն. Տըւ մատուցանիցն
զնարեալ եւ զփառս, զի նր են գանձք իմաստութեւն եւ
ոչ հաւանականս տկարութեան մեր ներեացեալ: Չի թէւ
պէտ ինչերիցոյ յաղեմեալ նեւարկեցաց տօմարական
թէ հօգոյն սրբոյ, որ ոչ անտես առնէ զհաս հասա-
րակաց օգտութեւն: Վճ որոյ աղանձը գրուի հեղուքի
սիրով բաղանայի: զի յիմաստութեւն քա՛ զարովք
հանդերձ հզօղալ աղջաւոս քա՛ զմարտիրոս սոսկ անուն
անպիտանս եւ ի հաւանակը աղանձ քա՛, մի մեռա-
նայցեալ. այլ ի իշխել քա եւ զան նորին յիշեացեալ
աղջ լիւր ի տը: (Գրուած եւ յետոյ ճերմած եւ հե-
տեւանալ) Այլ եւ աղանձը զգաղափարուն սիրուն ճի՛,
զի զոսկալ յիշատակարանս իմ գրեացեալ եւ նմ զքեզ
գրէ ի գիրն կենաց. Ամեն:

31.

Գ Ի Ր Զ Մ Ո Ւ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Ց

ՌՅԻՆ = 1676:

ԹՈՒՂՈՒԹ՝ 442. ամսնց հաշուելու սկիզբէն եւ վերջն մի մի թերթ մագաղաթեայ պահպանակները անցման երկաթազրով, մնացորդ Մեկնութեան ստորմասց: — Մեծօրհորհին՝ 17,6X12, 6 սմ.: — ԳՐՈՒԹՈՒՆ՝ միասին: — ԳԻՐՆՆՈՒՆ. Թանաթ սեւ, վերնագրերը, սկզբնատողներն ու սկզբնատառերը կարմիր եւ վարդազրն տող 25: — ՆԻՐԻԹ՝ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ կաշեպատ տախտակէ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԷ՝ նոր եւ մաքուր: — ԴԱՏԱՆԻԹՈՒԹ՝ էշ 1ա — 2ր եւ 441ա — 442ր: — ԼՈՒՍԱՆԵԱՆԶԱՐԻ. եւն միայն ուրուագծով: — ԳՐՈՒԶ՝ քարէտ. տէր՝ Յովհաննէս վարդապետ: Թուական ՌՅԻՆ = 1676: — Սժժմ սեպականութիւնն է դերձակ Պր. Սողոմոն Միկել-Արքայանանին:

2. Կարգերն կը պարսնակէ. 1. Գիրք հաւաքման մուկութեանց, մասն Ա. էջ 3ա — 34բ: 2. Գաղաք եօթն գլխաւոր մեղաց (ամեն մէկուն վրայ մանրամասն եւ երկար). էջ 35ա — 400ա: 3. Հաւատարմութեան յառաջ տասն պատուերանացն. էջ 400ա — 439բ: 4. Յիշատակարան. էջ 439բ — 441ա:

ՅԱՆՈՒՄՈՒՄՆԻՆԻ (այլ գրէ) էջ 2ա Բարդղղերես այս անկեալ ի ձեռս պարսիկ անօրէն զորանց զոր գիւղեալ ինձ իւրայէկանս պետելիս գնեցի եւ մտառեցի որբաշնորհար Կայրէքեանց Կայոց Տեառն Գանիէէլին. ի վայելուէն նորին որբաշնութեանս առ ի յիշատակ ինձ պիտի իւրայէկիս որ եմ ազգով լցի եւ բնակեալ ի կարին եւ Աժժմ վանառականութեան աղաղով եկեալ ի Թարթիզ յամի Ցն 1804 տարա՝ 30: (Անդ՝ այլ գրէ): 1814 ես մայհէքի պիտեմ գիրելի:

Էջ 3ա Կնիք մը հետեւեալ մակարութեամբ. «Գիրքս. Աբ. Էլմիճեան է.»

Էջ 184բ, երեք տալ յիշատակութեան մը, որ ընդունէ էր եւ հազեւ կրօնայ կորալ եւ ձեռագրին մէջ նշան դարձեալ գրեցի. «Գիրքս մուկութեանց մը էլմիճեան (է) մը որ համարակնեցի իւրացուցանել ապտ թէ ոչ (պատահի՞ն?) յնչ ժառանգեցե՞ն»:

Էջ 400ա: Կատարեցաւ գիրք հաւաքման մուկութեանց ի հրքառն մեղաց, եւ ի կատարումն առաքելութեանց, յիշատակ յաճանէս վղայի, առաջնորդի վանացն յովանեալ որ յստին որագանու:

Էջ 439բ. Չարեհաս մեղք շաղխեալ մի մուկանայք:

Էջ 437բ. Չարեհաս յիշան: Գլխաւոր յիշատակութեան. էջ 439բ — 441ա: Աստանը կատարեալ հաւաքումն Ժառանգն օրինացն. ի փառս քի որ է օրհնալ յաւիտեանս Աժն: Դառնալուսն ընթերցողաց: Փառք ամենանը երբգութեան եւ մի անունն՝ հօր եւ որդւոյ եւ ամենանը հօգի. այժմ է՛. Արք յամի Ժննդեան փրկին մերոյ ա երբդի, յ երբդի, ի երբդի (= 1330), ինտարական գիրքս մուկնց եւ ժառանգ հրամանաց, ձեռամբ Փրա պետարեի. աղաւա լառին: (= աշխարհ) Դարադանցի, ի կարգ չարապաղ օրդին գովանիւթի, որ Թարգմանէր Փրա յակրբոս, աղաւա հայ եւ նա ի կարգ չարապաղ օրդին գովանիւթի. ի վերին վանս քուպ. (= Բանայ), ընդ հովանեալ. մը նախնին օրդ

առաքելոյ եւ հոգարարն. եր յօհաննէս վարդապետն, որ մականսամբ կոչի քուկեցի (գրուած եւ փռեցի). հիմնարկող կարգաց միարանից: Երբոյ անուն յինեցաւ մը ուխտս իսկ նախաբն եւ բարեպաշտն պղնձն գոհի եւ ամուսինն իւր տիկին էլմիկն եւ յօհան վղայն եւ սքա գեանն ինքնայօժար կամքը նախնեցին զվան կարգին շարադրաց օրդին գովանիւթի առաւ յաւիտեանս: Լ՛րդ վերջգրեալ յօհան վղայն. Կընդ պատանա բաղում Բարուսութեան, զոր ժողովեաց աստ վարդապետը լատինացւոց, եւ հայոց տանելով զամեն ըստ հոգոյ եւ ըստ մարմնոյ, եւ Թարգմանեաց զայս նախաշունչ գիրս. այլ եւ Թարգմանէ վղրքս բաղում սոգշահա. եւ լուսաւորեալ. եւ ոչ այլաժի միայն: Այլ եւ եղեւ իրեն. զհաւատարմութեան յետն նախաւոր. մասն նեկով յերկինս աւանեաց. ա՛. ի միարանութիւնն մը եկեղեցոյ զն հաւան. եւ երբ աղգիս հայոց գրկական համայն. եւ առաքելոցեաց արժանաւորացն մտանել ի հնազանդութի գերագրական աթոռոյն համարեցաւ որ է մուկ եւ գաւառ երկնից արքայութեան: Արդ որք ի գիր առնուք եւ օգտիք ի անսէն. մեղաց թողուն ինդրեցե՛ք յնչ վերջգրեալ աշխատանորացն եւ նշանի երեսնատարացն: Եւս աղաւթ՝ զարեւոյ արդարեւ ընթերցողաց եւ գրողաց, որք օրինակէք գիրքս զաւաւա յիշատակարան. եւ գաւա յիշեալ լինիք ի գիրն կննաց:

Եւ արդ եթէ որ կամիցի զգլխո ստանալ, պարտի գլ եւ գրելուին որ ի նմն ի միս առնուլ, ըստ առաջնոյ նախհօրն գաւթի. սաղմոս տաղեք եւ ի միս առնէք: Եւ գլ երկն իւր արժանի եւ ըստալ զարանայ բացն: Նախ հնդ լինիլ առ նմ իւր Եկգ՝ խմբարհ առ նմ: Երբ՝ ոչ. անիշալար առ նմ՝ անցաւ: Ողբ եւ օտաղեալ անէր զայտարիկ ընդ այլ եւս առաքելութեանց եւ աղգի աղգի վարս. յն. արքալան եւ մեծ առաքելութեան Եօհաննէս. գաւառաւ արարատեան: Ի գեղաւաքաղանքն կարաւ, անեալ եւ վարեալ, յանձնալ եւ գերահաշակ հրաշքաւա. մը միշտապես յօհաննէս վանից, ընդ հովանեալ մեծի ամբողջացն եւ երանելոյ ամենհրճեալ բերանոյ փրկին օրդին յովանեալ կարապետին եւ հրաշակերտ մը կաթմագիկէին որ յստին արագածու՝ ի բնական իշխանացն ամառանեաց. եւ ի նիստ կայանի արեւոյնիպոտոսայ գաւառիս. հանդեպ մեծի լեւրին արայի: Ի վերայ կարանհոս եւ արագաւ գնաց գետին ըստառաւ: Որ եւ ընկաւաւ առաքելութեան մը ուխտս ամն ի որ ահա գեա եւս հոգի բարեմեալի գլխնալեւ անփակեան ժողովուրդ ուխտիս զգաւաւ կարաւ. եւ գիւնայ տան որ այժմ ասի շաւրապետաց, եւ ինչ՝ չիբակցի, որ եւ ընդ բաղում արքանեցն որ ունի ի գրան մը կարապետին: Բայց եւ գրեցաւ մալուլ. եւ եղ յիշատակ ի գաւառ մը կարապետին: Ի վայելումն մանկեացն որսաւ ի Թուրք. ա. Ծ. ի. եւ եւ. առ ի յիշումն ինքեան եւ վայելումն հօգեւ որ զաւակաց օրդին: Իսկ որք ընթեալ յիշան յովան իւրեանց գաւալ վզ՝ յօհաննէս: (Այլանց լուի թերթ ինկած յալոր. երեւոյ այլ գրով գրուած եւ գրեթէ ընդուն) Գիրք մուկութեանց մը ելմիճեան մի որ համարակնեցի իւրացուցանել ապա թէ ոչ անեւս ժառանգեցե՛ն: Գրեցաւ ի թվին աճլ գեկանմը՝ ա:

Պարզ է որ ձեռագիրս Ս. Էլմիճեան ձեռա-գրանն գրողնուած է:

32.

ՍՈՂՈՍՄՈՆ ԵՒ ԹՈՒՂԹՅԱՆ ԱՌԱՋԵԼՈՑ

ՌԻՃԵ = 1766.

ԹՈՒՂԹԹ 280: — ՄԾԺՈՒԹԻՒՆ 17X11X5,6 սմ.
— ԳՐՈՒԹԻՒՆ մաքուր, միասին: — ԳԻՐ՝ ընդդգրկող
թանգը սեւ, առաջ կարճրաստաթի. տող 18: — ՆԻՒԹԹ
անողորմ թուղթ: — ԿԱՋՄ՝ կաշեպատ փայտ: — ՀԱՆԳԱՄ
ՄԱՆԳ՝ նոր եւ մաքուր: Կաշի առաջին կողմ փրթնու
վրայ է: — ԴԱՍԱՐԿ ԹՈՒՂԹԹ էլ 252ա—բ, 273բ—276ա,
280ա—բ: — ԼՈՒՍԱՆԾԱՋԱՐԻ և զարդազեր չկայ.
զլխաւոր գրեթե սկզբները իւր խորան դրուած են
սեւով ներկուած խաղաղութներ: — ԳՐԻԶ՝ Ստեփանոս
քահանայ. տէր՝ գրիչը. տեղ՝ Կախոյ քարվանսարայ.
Թուական ՌԻՃԵ — 1766: — Այժմ սեպականութիւնն է
դերձակ Պր. Սողոմոն Մնկը-Աբրահամյանի:

24. ագիւրս կը պարտաւի. 1. Եկղէսիստա-
տէս. էլ 1ա—24բ: 2. Երբ երբցոյ. էլ 24բ—37բ:
3. Իմանութիւն Սողոմոնի. էլ 38ա—77բ: 4. Հա-
րուակութիւն Եկղէսիստաթի. էլ 78ա—100բ:
5. Գիրք Առաջ. էլ 101ա—170բ: 6. Յակոբու-
կաւքելոյն թուղթ կամ թուղթիկայ. էլ 11ա—
180բ: 7. Թուղթ Պրոքոփ առ Հոսովյանցիս. էլ
181ա—186ա: 8. Կարթիցոյ Ա. էլ 186ա—196ա:
9. Կարթիցոյ Բ. էլ 196ա—199բ: 10. Գաղա-
տացոյ. էլ 199բ—200բ: 11. Առ Եփեսացիս.
էլ 200բ—202ա: 12. Թուղթ Պրոքոփ առ Փիլղոս.
էլ 202ա—բ: 13. Առ Կորնտացիս. էլ 202բ—
204ա: 14. Թեառ. Բ. էլ 204ա—բ: 15. Տիմոթէ.
Ա. էլ 204բ—206ա: 16. Առ Տիմոթէ. էլ 206ա:
17. Երբայցոյ. էլ 206ա—216բ: 18. Պետրոսի
Ա. էլ 216բ—227բ: 19. Պետրոսի Բ. էլ 227բ—
235ա: 20. Յոսաննու Ա. էլ 235ա—245ա:
21. Յոսաննու Բ. էլ 245բ—246բ: 22. Յոսան-
նու Գ. էլ 246բ—248ա: 23. Թուղթ Յուդայի.
էլ 248ա—251բ: 24. Վասն ամաց եղանակոյ.
Յուդայի որ է Հոսի Թէ է նոյն ամով լուսինն
խաւարի. . . էլ 253ա—266բ: 25. Յաղագս երկու-
սեան տառաւորաց. Բարձր կոչն լինի տառա-
ւորն գարունն. . . էլ 267ա—273ա: 26. Յիշա-
տակարան. էլ 276բ: 27. Պահլաց օրերու աղիւ-
սակներ. էլ 277ա—279բ:

ՅԷԼԻՄԻ—ԲԷԼԷ. էլ 37բ. Առ նոյն յայնմանէ
առաւել զի այդպէս ունի: Այլիւ չունի գրէլ է:
էլ 100բ. Գլեթաւի է կայտի քարվանսարէն Ով
ընթերցող յիշեալ է որ առջին ընդ զոքոք մեղադարտ
զատեփանտ քահանայոյս եւ իւր ծնողացն մահաւոր
կարապետին մօրն առաւելն եւ այլ նմ ալբանց մե
(կիտաւ թողուած):

էլ 170բ. Ով ընթերցող յիշեալ զտեփանտ
քահանայոյ թիփայի գրեթե կառ ունի:

էլ 277ա. Թուին հայաց ունի. զիւր տարւոյն
ցանէ տառաւորն այժեղիւն եւ . . . Գրեթաւ է կայտի
քարվանսարէն. Ով ընթերցող յիշեալ զգրիչ գրոյս
մեղադարտ քահանա քահանայոյս որ առաւել չունի
կոչն եւ հայրն իմ մահաւոր կարապետն եւ մայր իմ
սարկոյ. եւ գուր յիշեալ լինի քահանայի Այլ առնէ:

էլ 279բ (այլ գրէլ), մահաւորն օվանէս զազարի
գիրից 1814 թարվիլ:

Առաջերից թղթոց բաժնին մէջ ձեռագիրն լիա-
կատար է, այլ կը ներկայացնէ քաղաւաք մը:

33.

ԲԱՋԱՆԻ ԹԻՒՆ

ՌԻՃԵ = 1747.

ԹՈՒՂԹԹ 125: — ՄԾԺՈՒԹԻՒՆ 15X11X2 սմ.:
— ԳՐՈՒԹԻՒՆ միասին: — ԳԻՐ՝ յօտք, թանգը սեւ ա-
ռանց կարմրազերի. տող 20: — ՆԻՒԹԹ՝ թուղթ: —
ԿԱՋՄ՝ կաշեպատ տախտակէ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԳ՝ նոր եւ
մաքուր: — ԴԱՍԱՐԿ ԹՈՒՂԹԹ էլ 1ա—4ա, 123բ—126ա:
— ԼՈՒՍԱՆԾԱՋԱՐԻ և զարդազեր չկան: — ԳՐԻԶ, տեղ
և տէր անծանօթ: — Թուական ՌԻՃԵ — 1347 Նոյեմ-
բեր 1: — 24նագրիս այժմ սեպականութիւնն է դերձակ
Պր. Սողոմոն Մնկը-Աբրահամյանի:

24. ագիւրս է. Գիրք որ կոչի բնագնութիւն
բուրի մարմնի մարդկայնոյ. Արտադրեցեալ է
ձօսն փթեթիման պօթիւթայնոյ. եւ համառօտե-
ցեալ է Թանկիստէն Սթեփանայնոյ. Թարգմանե-
ցեալ է Յովհաննիսէ վարդապետէ Կոստանդնու-
պօլսեցոյ, ի զուարճութիւն հայկազունեաց, ըստ
ինդրոյ պարսի Գաապարի որդւոյ խոճա Սահարաթի.
Ի յիշատակ յանձնի իւրոյ եւ հոգոց ծնողաց իւրոց
եւ ի վայելումն բնասեցեաց նորին (էլ 5ա), Հայ
վաճառականներուն ուղղուած կարճ գիման մը
եղբ (էլ 5ա—բ), Նախերգանքով մը կը գիմէ
Ա. Գրիգոր լուսաւորչին, որուն կը ձօնէ ողն թարգ-
մանութիւնը (էլ 5բ—6բ): Գիրքը կը բաժնուի
4 մասի, բաժնաթիւ զուիններով. Ա. Յաղագս թէ
զիւրդ բնագնութիւնը եւ կամ բնագնութիւն ի ձեռն
նշանաց երեւելոյն ընդմարմնով մտածիցն զհա-
կաթմամուսն հոգիս. էլ 7ա—48ա: Բ. Յաղագս
նշանից յատկութեանց եւ բաժնանն բաղադրու-
թեան մարմնի մարդկայնոյ (. . . Գլուխ մեծագոյն
նշանակէ զբնագնութիւնն եւս.) էլ 48բ—80բ: Գ.
Յաղագս համառմարման նշանից մարմնի մարդ-
կայնոյ. (ներքին յատկութեանց արտաքին նշան-
ները որ. Առն արարոյ բուր մարմնին է բարկար-
մար, հերքն միտադոյնը եւս.) էլ 80բ—92բ: Դ.
Յաղագս կերպից եւ եղանակաց, որովք մտածնե-
լոց մերոց եւ այլոց ախարց մտութեանց եւ վտ-
արութեանց զիւրդ եւս. սպիկանից (Գ. Յաղագս
թէ որպէս անգէտ ոք կարէ լինել գիտուն), էլ
92բ—113բ: Հաս կը վերջնայ գիրքը: Ասեկ յե-
տոյ ուրիշ ձեռք մը հաւաքեք է զանազան բժշկա-
կան տեղեկութիւններ Գալիստոսէն եւս. էլ 114ա
—122ա:

ՅԷԼԻՄԻ—ԲԷԼԷ. էլ 1բ, 2բ, 3բ, 4ա գրե-
փորձեր եւ հաշիւներ տար գրէ:

էլ 4բ այլ գրէ. Գիրք լատուութիւն որ կոչի
բնագնութիւն բուրի մարմնի մարդկայնոյ. 24ն-
ագնութիւնն ալ կայ ուղղից գրեթէ գինն եղբ գրած է
ով որ առաջ առնու գիտողաց Ալ գիրք է չի գիտողաց
անպէտ:

էլ 113բ (բաւն գրէն) վերջ բնագնութիւն.
ազգ նոյնն, մ:

էլ 124բ (այլ գրէ) մահաւորն օվանէս զա-
րն 1814:

էլ 114բ, 126բ եւ կողմ վրայ կան եւ գրա-
փորձեր եւ մէկ երկու տող արտաւոր:

